

ABU ALI IBN SINO VA UNING FALSAFIY QARASHLARI

To'raqulov Elbek Murodullayevich

1-son Davolash ishi fakulteti 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Maxmudova Aziza Nugmanovna**,
professor, Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrası mudiri
Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya: Abu Ali ibn Sino, yoki Avicenna (980-1037) — o'rta asrlar Islom falsafasining eng muhim shaxslaridan biri bo'lib, u nafaqat falsafa, balki tibbiyot, matematika va tabiiy fanlar sohalarida ham katta hissa qo'shgan. Uning falsafiy qarashlari asosan Aristotel va Plotin ta'sirida shakllangan, ammo u o'zining original g'oyalarini ham kiritgan. Ibn Sino falsafasi, uning asarlari orqali, nafaqat Islom dunyosida, balki Yevropada ham o'z ta'sirini ko'rsatdi va keyingi asrlarda falsafa va ilm-fan rivojiga katta hissa qo'shdi. Uning g'oyalari hozirgi kunda ham dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: mavjudlik, metafizika, sezgi, axloqiy fazilatlar, tib qonunlari, tibbiyot, sabab va natija, o'rta asr falsafasi.

Аннотация: Абу Али ибн Сина, или Авиценна (980-1037) является одной из важнейших фигур средневековой исламской философии, внесшей значительный вклад не только в философию, но и в медицину, математику и естественные науки. Его философские взгляды во многом были сформированы под влиянием Аристотеля и Платона, но он также внес свои собственные оригинальные идеи. Философия Ибн Сины через его труды оказала влияние не только на исламский мир, но и на Европу и внесла значительный вклад в развитие философии и науки в последующие века. Его идеи актуальны и сегодня.

Ключевые слова: существование, метафизика, интуиция, моральные добродетели, медицинские законы, медицина, причина и следствие, средневековая философия.

Abstract: Abu Ali ibn Sina, or Avicenna (980-1037) is one of the most important figures of medieval Islamic philosophy, who made significant contributions not only to philosophy, but also to medicine, mathematics, and the natural sciences. His philosophical views were largely influenced by Aristotle and Plotinus, but he also introduced his own original ideas. Ibn Sina's philosophy, through his works, had an impact not only in the Islamic world, but also in Europe, and made a significant contribution to the development of philosophy and science in subsequent centuries. His ideas are still relevant today.

Key words: existence, metaphysics, intuition, moral virtues, medical laws, medicine, cause and effect, medieval philosophy.

Abu Ali ibn Sino O'rta asrlar madaniyati daholari qatoriga kiradi, ularni o'z ruhiyati, kuchi qomusiy aqli, ilmiy-falsafiy intilishlari va talablari bilan uyg'onish davrining buyuk mutafakkirlari bilan qiyoslash mumkin. Ularning asarlarida ilmiy teranlik, tabiatni o'rganishdagi tajribaga asoslangan ijodiy yechim, falsafiy tahlil kengligi, mehnatkash inson manfaati haqida qayg'urish chuqur va uzviy bog'liqligi ko'zga tashlanadi. Ko'p tomli qomusiy "Shifo" hamda mashhur 5 kitobdan iborat "Tib qonunlari" asarlari buning yaqqol isbotidir. O'z asarlarida mantiqiy madaniyat yutuqlarini umumlashtirib hamda ularni o'zining shaxsiy yangiliklari bilan to'ldirilgan holda, Ibn Sino YUNESKO ning Bosh konferensiyasini XX sessiyasi qarorida ko'rsatib o'tilganidek, falsafa, mantiq, tibbiyot, tabiatshunoslik, sotsiologiya, adabiyotshunoslik, tilshunoslik she'riyati rivojlanishiga o'zining ulkan hissasini qo'shib, dunyoning barcha mamlakatlarida ilm-fan taraqqiy etishiga katta ta'sir o'tkazgan. Ibn Sino davridan keyin 10 asr vaqt o'tdi. Bu davr ichida falsafa va ilm-fan oldinga salmoqli qadam tashladi: falsafaning yuqori shakli-dialektik va tarixiy materialism vujudga keldi, fan atom sirini ocha oldi, hamda uning kuchini insonga xizmat qilishiga erisha oldi. Barcha tirik jonzoatlarni maqsadli ravishda boshqarish imkonini beradigan irsiyat kodi topildi. Biologiya jonsizdan jonlini sintez qilish bo'sag'asida turibdi, tabobatda profilaktika va kasallikni davolashning o'ta yangicha uslublari va nazariyasi ishlab chiqildi, kosmik parvozlar oddiy hodisaga aylandi va boshqa ko'plam inson ongi shu tariqa rivojlandi. Ibn Sinoning g'oyalari rivojini va qarashlari evolyutsiyasini tushunish uchun uning 20 tomlik "Kitab al-Insaf" ("Adolatlilik kitobi") ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ming afsuski, u yo'qolib ketgan. O'zining oxirgi asarlaridan bo'lgan "Mubaxisat" ("Bahslar") kitobining kirish qismida olim shunday yozadi: "Men "Insaf" ("Adolat") nomli kitob yozdim. Bu kitob men olimlarni 2 guruhga bo'ldim: sharqliklar va g'arbliklar. Ular doimo bahs-munozara yuritishadi. Har bir bahsda men ularning qarama qarshi fikrlarini ko'rsataman va shundan so'ng ushbu masalaning adolatli yechimi yo'lini ko'rsataman. Kitobda taxminan 28 ming ta muammo ko'rib chiqilgan".

Ibn Sino yashagan davrda islom dinining aqidalariga binoan tanosuh ta'limoti tanqid qilinib, tan olinmas edi. Islom dinida xuddi xristian dinidagidek, jonning tanadan tanaga o'tish ta'limoti inkor etilib, jon tanaga faqat bir marta kiradi, deb hisoblangan. Ibn Sino "Nurlanish"(As'haviya) asarida qayta tirilish va jonni tanadan tanaga o'tish masalasini ko'taradi. Bu masalani tahlil qilish uchun Ibn Sino ma'ad tushunchasini kiritadi. Ibn Sino ma'ad tushunchasini quyidagicha ta'riflaydi: "Ma'ad – bu narsalar va holatlarning dastlabki joyi bo'lib, narsalar va holatlar bu joydan ajralib keyin unga yana qaytib keladi" – deydi. Ibn Sino ma'ad tushunchasining xilma – xil ta'riflarini ko'rib chiqadi. Bu masala bo'yicha O'rta asr mualliflari o'rtasida qarama – qarshi fikrlar paydo bo'ladi. Bir qism mualliflarning fikricha, ma'ad makoniga faqat tana qaytar ekan, boshqa bir qism mualliflar fikriga binoan, ma'adga ham tana, ham

jon qaytadi. “Nurlanish” asarida Ibn Sino tanosuh ta’limotining asoslarini tahlil qilib, ularga mantiqiy yondashadi. Ibn Sinoning fikricha, jon mohiyati bilan bog’liq bo’lmaydi va jon tanadan tashqarida ham mavjud bo’lishi mumkin. Demak, jon tana paydo bo’lishidan ham oldin mavjud bo’lgan 4 deb hisoblaydi. Ibn Sino deyarli barcha asarlarida jon, ruh, mumkin bo’lgan vujud kabi masalalarga doir asarlar yozgan. Jumladan, “Hayy ibn Yaqzon”, “Qush” risolasi, “ash – Shifo” ning “Ilohiyot” qismi, “Nurlanish” kabilardir. Ibn Sino "Tib qonunlari" (Kitab al-Qanun fi al-Tibb) asarini yozgan. Bu asar o'z davrida eng muhim tibbiy manbaalardan biri bo'lib, u kasalliklarni tasniflash, ularning sabablarini va davolash usullarini batafsil bayon etadi. U tibbiyotda anatomiya, fiziologiya va farmakologiya bo'yicha muhim kashfiyotlar qilgan. Ibn Sino axloqiy fazilatlar va baxt haqida fikr yuritadi. U insonning maqsadi sifatida baxtni belgilaydi va axloqiy tarbiya zarurligini ta'kidlaydi. Ibn Sino matematikada ham muhim ishlar qilgan. U geometriya va algebra sohalarida ishlagan va astronomiyada ham kashfiyotlar qilgan. Ibn Sinoning asarlari Yevropada o'rta asrlarda keng tarqaldi va ularning ko'pchiligi lotin tiliga tarjima qilindi. Uning fikrlari nafaqat Islom falsafasi, balki Yevropa Renessansida ham muhim rol o'ynadi. Ibn Sinoning merosi bugungi kunda ham ilm-fan va falsafa sohalarida o'rganilmoqda va qadrlanmoqda.

Ibn Sino metafizikasi mavjudlik va uning mohiyati haqida chuqur fikr yuritadi. U mavjudlikni ikki turga ajratadi: "mavjudlik" (vujud) va "non-mavjudlik" (ma'dum). Mavjudlik o'zining mohiyatiga ega bo'lib, u o'z-o'zidan mavjud bo'lishi mumkin. U, shuningdek, "mavjudlik sabab" va "mavjudlik natija" o'rtasidagi bog'lanishni ta'kidlaydi. Bu borada u sabablilik qonunini ishlab chiqadi. Ibn Sino bilim nazariyasida aqlning rolini muhim deb hisoblaydi. U bilimni ikki turga ajratadi: sezgilar orqali olingan bilim va aql orqali olingan bilim. Sezgilar orqali olingan bilimlar vaqtinchalik bo'lsa-da, aql orqali olingan bilimlar doimiy va abadiydir. U shuningdek, aqlning rivojlanish bosqichlarini ham belgilab beradi. Ibn Sino etikasida baxtning ahamiyatini ta'kidlaydi. U baxtni insonning maqsadi sifatida belgilaydi va insonning axloqiy fazilatlarini uning baxtiga erishishida muhim rol o'ynaydi. U axloqiy fazilatlarini tarbiyalash va rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Ibn Sino tibbiyot sohasida ham katta muvaffaqiyatlarga erishgan. Uning "Tib qonunlari" asari o'z davrida eng muhim tibbiy manbaalardan biri bo'lib, u tibbiyotning nazariyasi va amaliyotini birlashtiradi. U kasalliklarning sabablarini, ularni davolash usullarini va profilaktik choralarini batafsil bayon etadi. Abu Ali Ibn Sino falsafasi nafaqat o'z zamonida, balki keyingi asrlarda ham ilm-fan rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning qarashlari va asarlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Ibn Sino inson tabiatining murakkabligini, bilimning ahamiyatini va axloqiy fazilatlarining rolini ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Uning merosi nafaqat Islom falsafasi, balki butun dunyo ilm-fanining rivojiga katta hissa qo'shgan.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar

1. Abu Ali Ibn Sino. “Al-ishorat va at-tanbihot” (Nasriddin at-Tusiy sharhi) Qohira 1365. – B 338
2. Диноршоев М. Абу Али ибн Сина. Избранные произведения: – Душанбе, Ирфон, 1980
3. Jurayev, S. S. O. G. L. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY
4. QARASHLARIDA BORLIQ MASALASI. Oriental renaissance: Innovative,
5. educational, natural and social sciences, 1(8), 12-14.